

Arild Alander

Heimtjønnsgruva – «gruveeventyr» med forhåpninger og skuffelser

Det var et kortvarig «gruveeventyr» i Heimtjønnsgruva i høgfjellet mellom Folldal og Oppdal omkring 1920. Dette er ei typisk historie om en forekomst det var knytta store forhåpninger til ei tid, men som vart en skuffelse for de som satsa på den. Det er fra før skrevet svært lite om denne virksomheta, og det fins for så vidt lite kilde-materiale om den. Bakerst er det tatt inn ei

lita ordliste på en del spesielle ord fra berg-verksterminologien som forekommer i denne artikkelen.

I hele Nord-Østerdalen og tilgrensende områder fins det utallige spor etter gruve-drift fra forskjellige tider. Om du kjører se-terveien fra Dalholen mot Einunndalen, så vil du litt innafør Råtåsjøen få utsyn vest-

Gruveområdet i Heimtjønnsgruva. Muren etter stigerboligen, kalt «formandsbolig» på kart fra 1920, i forgrunnen, og tippen i bakgrunnen. Grunnmurene etter brakkene er gjemt i buskene nærmere tippen. Foto: Arild Alander / Musea i Nord-Østerdalen, 2017 (126187).

over mot Heimtjønnsjøa. I østskråninga av denne ser du da tydelig spor etter gruvedrift i form av en tipp med typisk brun farge. Der var det drevet undersøkelsesvirksomhet i tida 1919-22, men det vart aldri satt i gang noen ordinær produksjonsdrift.

Stollinnslaget er i Storkvølvet i østhelvinga av Heimtjønnsjøa. Det ligger så høgt som litt over 1300 meter over havet.

Innledning

Norge fikk sitt egentlige industrielle gjennombrudd fra omkring forrige århundreskifte, med mye ny industri basert på elektrisitet fra vannkraft. Bergverkene var en viktig del av denne utviklinga, med både utvidelser av etablerte virksomheter og utbygging av nye.

I åra fram mot 1914 begynte stormaktene å ruste opp, og både da og under verdenskrigen (1914-18) var det stor etterspørsel etter metaller og svovelkis, og dermed høge, og stadig økende, priser. Denne høgkonjunkturen nådde i bergverksnæringa sitt høgdepunktet i antall sysselsatte gjennom tidene i 1917 og 1918. Mange bergverk utvida drifta denne tida, og mange nye eller gamle og da ikke drevne forekomster vart interessante. Det var ei stor aktivitet med malmleting og undersøkelser mange steder, og i flere tilfeller også prøvedrift.

Etter at verdenskrigen var over i 1918 kom det er sterkt prisfall, ikke minst på gruveindustriens produkter. Etterkrigskrisen i internasjonal og norsk økonomi kom for fullt fra 1920, og denne ramma bergverksnæringa hardt. Mange bedrifter vart nedlagt, permanent eller midlertidig, mens en del større virksomheter fortsatte, men da med et stort fall i produksjonen.

Økonomien bedra seg noe utover 1930-åra, og særlig under siste verdenskrigen (1940-45) var det stor interesse for bergverksnæringa i Norge. Det vart lagt planer for ny drift en god del steder da.

Kortvarige «gruveeventyr» i regionen

Det har naturlig nok vært stor interesse for å skjerpe – lete etter nye malmforekomster – gjennom tidene i områder der det har vært gruvedrift. Det var drømmen om å finne «den store malmåra» – og drømmen om rikdom. Også i Nord-Østerdalen var det mye «skjerpefeber», og dette gjaldt ikke minst først på 1900-tallet. Denne vart nok nøra godt opp under av at det kom i gang att gruvedrift i relativt stor målestokk i Follidal og likeså oppstarten av Røstvangen gruver.

Det engelske selskapet The Foldal Copper & Sulphur Co. Ltd., starta oppbygginga til ny virksomhet ved de gamle gruvene i Follidal i 1906. Det var i Gammelgruva, men selskapet var også interessert i andre tidligere drevne gruver. Det vart starta undersøkelser og delvis prøvedrift i fire andre gruver i bygda i løpet av åra 1916-19: Grimsdalsgruva, Nygruva (Grev Moltke), Søndre og Nordre (Geitrygggruvane), men det vart ikke ordinær gruvedrift noen av stedene med det første. Nordre gruve vart utbygd midt i 1930-åra og vart snart verkets hovedgruve. Og Follidal Verk gikk sammenhengende til nedleggelsen av Tverrfjellet gruver på Hjerkin i 1993.

Ved Røstvangen starta gruvedrifta på samme tida som i Follidal. Det var drift i Røstvanggruvane oppe i Midthøa. Men også innover i fjellområdet, særlig i Store Børsjøhøa, var det skjerping og undersøkelser av flere forekomster. Det kom i gang stoll drift i Børsjøhøgruva i 1913 og full drift med taubane fram til Røstvangen fra 1920.

Men i 1921 var det som kjent stopp for AS Røstvangen – for øvrig en av Norgeshistoriens aller største konkurser.

Direktør Vilhelm Koren og ingeniør Botolf Bredesen ved Røstvangen gruver skal vise seg å bli sentrale aktører i forhold til virksomheta i Heimtjønnsjø. Det samme gjelder Ole Olsen og Knut Kleven, som begge skal ha arbeidd ved Røstvangen.

Også andre steder i regionen var det malmleting og undersøkelser, og til dels litt prøvedrift i denne tida. Og for i hvert fall de aller fleste av disse, så var det i forbindelse med gruver som hadde vært drevet også tidligere. For eksempel i Rødalen vart det fra om lag 1908 til henimot 1920 gjennomført undersøkelser ved de gamle gruvene i regi av Per Mortensen. Det vart brakt ut noen få tonn malm, men det vart aldri igangsatt ordinær gruvedrift der.

Ved Vingelsgruva hadde det vært litt virksomhet att fra aller først på 1900-tallet, med lensing og undersøkelser. Og likeså ved Fossgruva i Dalsbygda, der det vart drevet ut noe malm som vart kjørt med hest til jernbanestasjonen på Os for videre transport. Så overtok svenske Sulitelma Aktiebolag rettighetene til disse forekomstene i 1914 og 1915, og etablerte etter hvert daterselskapet Glommendalens Kisgruber AS. Dette selskapet la planer om ei større utbygging, med taubane fra Fossgruva til Vingelen, et stort oppredningsanlegg ved Vingelsgruva, og taubane vidare til jernbana ved Tolga. Krafta som trengtes skulle skaffes fra utbygginger i Glåma.

Det vart drevet oppfaringsarbeid Vingelen fram til 1920. Ny grunnstoll vart påbegynt i 1918, men bare delvis fullført. Også ved Fossgruva var en ny grunnstoll bare delvis fullført da det vart stopp der i juli 1920. Gjennom stolldriving og oppfaring vart det også drevet ut litt malm, så det var

en liten produksjon ved begge disse gruvene omkring 1916-20. Men i 1920 var det altså stopp.

En sentral person i forhold til Vingelsgruva og Fossgruva var Holm Holmsen. Han var teknisk overdirektør for Sulitelma Aktiebolag i Norge og leda AS Glommendalens Kisgruber. Han dukker også opp som en aktør i området ved Heimtjønnsjø, der han står for flere malmanvisninger. Også driftslederen for AS Glommendalens Kisgruber, ingeniør Oskar Frederik Graff, ses å stå bak noen anvisninger der i 1919.

I Alvdal har det også vært gruvedrift flere steder gjennom tidene. I Tronslifeltet var det litt virksomhet att i flere små gruver fra 1885, i regi av et par forskjellige selskaper. Til sammen er det minst ti gruver og innslag i området. Så vart AS St. Knuts gruber etablert, med blant anna noen alvdøler som aksjonærer, og kjøpte rettighetene i hele området ved Tronsvangene. Dette selskapet satte i gang røsking og nye undersøkelser, stolldriving og oppfaring i St. Knuts og St. Thomas gruver fra 1907, og det vart bygd brakker og nødvendige hus ellers. Men selskapet gikk konkurs i 1911, og dermed var det slutt på virksomheta i området.

Også i Baugsberget i Alvdal var det noe virksomhet på samme tida uten at det heller der vart noe ordinær gruvedrift. Blant anna lensa The Foldal Copper & Sulpher Co. Ltd. gamle Baugsberget gruve, men fant ikke drivbare forekomster.

Området Heimtjønnsjø – Elgsjøtangen

Også i fjellområdet mellom Follidal og Oppdal fins det malmer. Helt ute i Drivdalen lå Vårstigggruva. Mutingsbrev på den forekomsten var utferdiga i 1898 til Opdals Grubekompani. Rettighetene vart solgt, eierne fikk utmål i 1906, og det kom etter

hvert i gang prøvedrift et par år med et begrensa antall arbeidere. Men i 1912 var det stopp. Etter at før nevnte Holm Holmsen hadde fått hånd om Vårstiggruva var det litt virksomhet der att i 1917-18.

Det samme selskapet som drev i Vårstiggruva hadde også 3-4 mann i ei lita undersøkelsesdrift i Elgsjøtangen vinteren 1911-12. Det var trolig dette avisa Fjellposten skrev ganske optimistisk om 1. mai 1912: «Dei finn mykje kis paa Elgsjøtangen, er det fortalt. Drifta skal haldast fram til sumaren ogsaa». Men dette med mye kis kommer vel an på øyet som ser, for det er ingenting å finne om denne drifta i statistikkserien Norges Bergverksdrift.

Dette er trolig en stoll som ligger nordvest for Tanglægeret omkring 1255 meter over havet. Den skal ha vært inndrevet om lag 20 meter, og tippen utafor stollåpninga er anslått til omkring 80 kubikkmeter. Men det ser ikke ut til at det vart noe mer virk-

somhet der. Holm Holmsen stod bak diamantboring ved denne lille gruva i 1919.

Under ei utmålsforretning i området i 1919 nevnes Wannach stoll. Det må være den samme, og er nok oppkalt etter Arthur Wannag. Han var latvier som kom til Norge og var ingeniør ved Folldalsverket, seinere sentral i Vårstiggruva, og fra 1918 konsul for Latvia i Norge.

Men det hadde vært leita etter malmforekomster i dette området flere år før dette. Området ligger i hovedsak i Oppdal kommune, og de første innførslene i oppdalslensmannens ertsanvisningsprotokoll er fra sommeren 1894. Da anmeldte lærer I. Hustoft på Oppdal og folldølen O. E. Eide hver si kobberkisanvisning i Store Elgsjøtangen. De følgende åra var det flere oppdalingar som meldte forekomster i området, ofte angitt å være i sørenden av Store Elgsjøtangen. Stedsvitner er delvis oppdalingar og delvis folldøler. Anvisningene

Artikkelforfatteren ved stollinngangen i Store Elgsjøtangen. Privat foto, 2017 (MiNØ nr. 126203).

som anmeldes til lensmannen karakteriseres oftest som svovelkis eller kobberkis.

I januar 1903 anmeldte oppdalingen Svend Gulaker åtte ertsanvisninger i søndre enden av Store Elgsjøtangen. Og i september anmeldte han «Den forlattede Kobberkisforekomst beliggende ved søndre ende af store Elgsjøtangen ovenfor Tanglæ-gret». Så noen av de tidligere anmeldelsene hadde altså ikke blitt fulgt opp med fristbevilling og lå i det fri. Denne Svend Gulaker hadde garden øvre Golvåker i Oppdal og var en foretaksom kar med mange jern i ilden. Han ses etter hvert å drive ei omfattende skjerping flere steder i kommunen. Og han har gjennom de kommende åra utallige anmeldelser av forekomster i hele området, og særlig var han aktiv i Store Elgsjøtangen og ved Elgsjøelva. Også sønnene Erik Sv. Gulaker og Arnt S. Gulaker dukker etter hvert opp med anmeldelser av malmforekomster, særlig i dette området.

Også oppdalingen Ole Grøtte var en aktiv skjerper. Han hadde anmeldelser lokalisert til vestsida av Vesle Elgsjøtangen, der det ikke ser ut til å ha blitt noe mer ut av skjerpingen. Ellers kom det anmeldelser lokalisert til hele området fra Elgsjøelva og over mot Unndalen. I 1906 hadde før nevnte Ole E. Eide to anvisninger og Ole P. Sæter, også folldøl, ei anvisning. Og året etterpå er det 11 innførsler i lensmannsprotokollen på til sammen nærmere 20 anvisninger.

Særlig var det Gulakerkarene som var aktive skjerpere i dette området. Og de hadde trua på mulighetene, for de skaffa seg stadig flere år framover fristbevilling på forekomster de hadde anmeldt, så disse ikke skulle falle i det fri. Svend Gulaker fikk også i 1910 mutingsbrev på en forekomst han hadde anmeldt året før i sørenden av Store Elgsjøtangen.

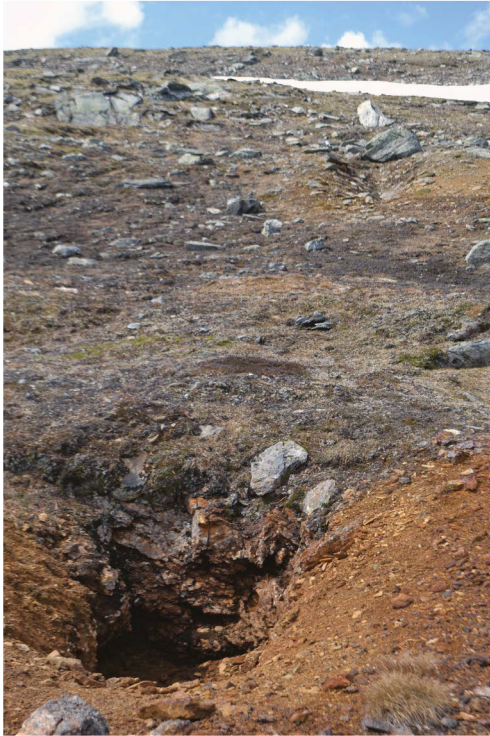
Det fins mange spor etter malmleting i sørenden av Store Elgsjøtangen, og i 1911-12 var det som nevnt ei lita undersøkelsesdrift med driving av stoll der, men det vart ikke noe mer av det.

Så må nevnes en Johan Didrichsen, som anmeldte en ertsforekomst i nordsida av Råtåsjøhøa i 1910 og fikk mutingsbrev på denne året etter. Didrichsen satt i styret i AS Røstvangen. Det ene stedsvitnet er Knut Kleven, som var innseting og hadde skjerpinger lenger nord, i Store Orkelhøa og Næringhøa. Begge disse karene skal vise seg å dukke opp igjen seinere, i historia om Heimtjønnsgruva.

Høsten 1912 anmeldte folldølen Sivert P. Sæther tre anvisninger med kobberkis på Langranden vest for Døllisætrene. I 1915 kom også folldølen Peder H. Dalen på banen med anvisninger i Elgsjøtangen og i Døllihøa og Fonnberget på andre sida av Unndalen. Men ingenting av dette førte til noe mer.

Privat bevart korrespondanse viser for øvrig at Ole E. Eide sammen med Gunnar Holmsen gikk i kompaniskap med før nevnte Holm Holmsen om en forekomst ved Elgsjøelva. Ved årsskiftet 1911-12 anmeldte for øvrig Gunnar Holmsen hele 14 anvisninger i området Elgsjøelva og Store Elgsjøtangen. Seinere står Holm Holmsen for et enda større antall anvisninger i området. Men det vart tydeligvis ikke noe mer ut av disse skjerpene. Det må da nevnes at Gunnar Holmsens bror Paul var gift med Ole Eides søster Eline. Og Gunnar Holmsen var søskenbarn med bergverksmannen Holm Holmsen.

Men nå begynte skjerpernes interesse også å bevege seg over i Heimtjønnsjøhøa. I mai 1913 anmeldte Holm Holmsen 16 anvisninger fra Steindalen nord i Heimtjønnsjøhøa og over i Store Elgsjøtangen.

*Spor etter skjerpung i Heimtjønnsjøa.
Foto: Arild Alander, 2015.*

Året etterpå var det overrettssakfører Gottfred Klem som anmeldte 16 anvisninger i akkurat samme området. Og i 1915 hadde før nevnte Knut Kleven 15 anvisninger «beleggende paa nordsiden av Hemkjønshøen ...». Stedsvitner for Kleven er far og sønn Gulaker. I mai 1916 dukker Botolf Bredesen, som også skal bli sentral i Heimtjønnsjøa, opp med en forekomst i nordskråninga av Heimtjønnsjøa, og han fikk mutingsbrev på denne i oktober. Holm Holmsen anmeldte i mars 1917 fem anvisninger til i Heimtjønnsjøa. Videre utover i 1917 og 1918 forekommer det et vell av anmeldelser av forekomster, mutingsbrev og fristbevillinger, dels lokalisert til Heimtjønnsjøa, og dels over i Store Elgsjøtangen. Gulaker-karene fornya stadig sine mutin-

ger i Elgsjøtangen. De hadde også noen anvisninger i Heimtjønnsjøa. Follådølene ser ut til å gi opp skjerpunga, men flere follådøler er oppgitt som stedsvitner for de andre sine mutinger.

Det var særlig Røstvangenkarene Koren og Bredesen, samt Holm Holmsen og overrettssakfører Gottfred Klem, som opererte i Heimtjønnsjøa. De to sistnevnte ser ut til å gå i kompaniskap. Blant follådølene som går att som stedsvitner er i hvert fall: Ole Eide, L. Th. Furuhovde, Einar O. Eide, Torstein L. Furuhovde, Sivert P. Sæter, Anton H. Dalen og Oskar Nystuen. De to karene Eide er far og sønn, og likeså de to Furuhovdekarene, og disse hadde hver si av de to sætrene på Flåman, bare tre kilometer øst for gruveområdet i Heimtjønnsjøa.

Det kan også skytes inn at en ser konjunktorene for bergverksnæringa gjenspeile seg i antall nummer i lensmannens ertsanmeldelsesprotokoll. Før århundredskiftet var det få, men de siste par åra godt og vel 30. Etter færre anmeldelser de aller først åra på 1900-tallet økte det att fra 1906 til en topp med 122 anmeldelser til sammen for 1918 og 1919, for så å falle til nesten ingenting etter 1921.

«Kampen om Heimtjønnsjøa»

Direktør Vilhelm Koren og ingeniør Botolf Bredesen ved Røstvangen var veldig opp-tatt av å leite etter nye malmforekomster. De ansatte med ei kontrakt 9. juni 1917 «Ole Olsen av Malm» som skjerpere. Året etterpå, med ei avtale 15. juli, ansatte de så før nevnte Knut Kleven for å lede en «undersørgelses expedition efter ertser», som de to herrene rusta ut. Ole Olsen skulle være med på denne malmletinga. Kleven og Olsen synes å ha vært aktive skjerpere, delvis utover i større områder. Blant anna anmeldte de forekomster i Store

Orkelhøa. Men det var særlig i Heimtjønnsjø de opererte, i hvert fall omkring 1918. De stod bak mange nye anvisninger og derpå følgende mutingsbrev i navnet til Røstvangen-direktør Koren – mutinger som skulle bli grunnlaget for grundigere undersøkelser av forekomsten.

Denne Ole Olsen skulle altså være fra Malm i Nord-Trøndelag. Sannheten er at han hadde oppholdt seg der i noen år, blant anna fins han i Malm ved folketellinga 1910. Men han var opprinnelig fra Lom i Gudbrandsdalen, der han var født i 1880. Visstnok arbeidde han også ved AS Røstvangen, uten at en vet akkurat når. Et par år etter at det var slutt på virksomheta i Heimtjønnsjø gifta han seg, i 1924, med Hanna Oline Furuhovde fra Folldal, og de flytta til Os i Østerdalen. De hadde ikke barn.

Knut Kleven var fra Innset, født i 1872. Han dro i unge år til Sulitjelma gruver, vart etter noen år stiger, noe han seinere var både i Birtavarre og Røstvangen. Han hadde også leda undersøkelsesarbeider både i Vingelen og i Rødalen, men det vart ikke noe mer virksomhet de stedene. Han var altså sammen med Ole Olsen i å finne forekomsten som førte til undersøkelsesdrifta i Heimtjønnsjø. Men Kleven synes ganske fort å ha falt i unåde hos herrene Koren og Bredesen, og bevart korrespondanse forteller at han skulle få en pengesum mot å fraskrive seg all videre fordring på dem og rettighetene i Heimtjønnsjøforekomsten. Det kan sjå ut til at Kleven var ute av det hele seinest i slutten av 1919.

Kampen om rettighetene tilspissa seg i 1918-19, og det var da Heimtjønnsjø som var det mest interessante området. I et brev i november 1918 skriver Bredesen fra Røstvangen til Koren i Kristiania om deres egne og motpartenes rettigheter, og han mener

at «det er fremdeles ikke skygge av tvil om vor ret». Han vedlegger mutingsbrev og andre dokumenter i saken, og skriver at andres anvisninger var utgått. Dermed hadde den aktuelle forekomsten ligget i det fri. Koren og Bredesen hadde første retten med sine mutinger der fra august 1918, mens sakfører Klem altså var for seint ute med sin mutingsbegjæring på forekomster i det samme området fra november.

Derfor kunne Koren og Bredesen nå få utmål på det området de kunne drive gruvevirksomheta innafor. Denne utmålsforretninga vart avholdt på Flåmsetra, ei Folldalsseter vel tre kilometer øst for utmålsområdet i Heimtjønnsjø, 12.-14. juni 1919. Forretninga var rekvirert av direktør Koren og vart leda av bergmester Damm. Første dagen la partene fram sine dokumenter. Koren deltok med høyesterettsadvokat Annæus Schjødt, mens høyesterettsadvokat Jens Blom representerte både herrene Holmsen og Klem, og Gulakerkarene fra Oppdal. Det vanka både påstander om fjerning av tidligere merking av anvisningene og plagiering av anmeldelser, og det var stor uenighet om forekomster var falt i det fri eller ei, om definisjoner i forhold til lovverket, blant anna av begrepet skjerp, og i det hele tatt om tolkninga av lovverket og dets forarbeider.

Andre dagen starta med at bergmesteren avsa kjennelse om at Korens og Bredesens anmeldelser og mutinger fra juli og august året før hadde forrett i forhold til Holmsens og Klems dokumenter. Så var det befarung i området. Sju forekomster beskrives, og de merkes med jernbolter og maling. Det vart protestert ved noen av anvisningene, men protestene vart avvist av bergmesteren. Dermed var det klart at Røstvangendirektør Koren og hans kompanjonger hadde erverva rettighetene til

videre undersøkelser og eventuell drift i Heimtjønnsjøa.

For øvrig var det ei ny utmålsforretning på Flåmsætra like etterpå, 16. juni 1919. Den var rekvirert av Sven Gulaker, som da fikk utmål på ei rekke mutinger i området fra vest for Elgsjøelva og opp i sørenden av Elgsjøtangen. Men der vart det ikke noe vidare virksomhet.

En ser at Koren og Bredesen sommeren og høsten 1919 fikk mutingsbrev på ytterligere anvisninger i Heimtjønnsjøa. Også i 1920 og 1921 fikk de mutingsbrev på nye anvisninger i området, da også på et diamantborehull. Stedsvitner på disse mutingene var stiger Ole Olsen og C. J. Strøm. Sistnevnte var en svenske som drev med diamantboring for Koren og Bredesen. Ei mutingsbegjæring fra november 1920 gjelder et diamantborhull på 220 meter. Ei anvisning «har sit funnpunkt ca 125 m fra munningen av nuværende stoll i Hemkjønhø», så stollen var begynt inndrevet på det tidspunktet.

Et snodig PS i et brev fra Koren til Bredesen 9. oktober 1918 må nevnes: «Al vor hidtidige korrespondance angaaende Hemkjønhø er det best at vi ved leilighed lar forsvinde.» Hva som egentlig ligger bak denne beskjeden kan en bare spekulere i. Men det ser jo unektelig ut som at denne korrespondansen dokumenterte ting som ikke tålte dagens lys.

Heimtjønnsjøgruva 1919-22

Koren og Bredesen syntes i 1918 å være trygge på å kunne erverve rettighetene til forekomsten som de nå visste fantes i Heimtjønnsjøa. Dermed begynte de å planlegge vidare undersøkelser og sågar legge planer for drifta på den. Koren nevner i et brev til Bredesen i september 1918 at ei kontrakt mellom dem og Didrichsen

vel må opprettes, gjerne denne høsten. Det er da snakk om en generalkonsul Johan Didrichsen. Han hadde som før nevnt ei ertsanmeldelse i området i 1910, og han viser seg seinere å være med i et konsortium som de tre herrerne danna for å stå for de vidare undersøkelserne av forekomsten i Heimtjønnsjøa. Av den dokumentasjonen som fins, ser det ut til at Didrichsen var en relativt tilbaketrasket del av dette triumviratet, og at Koren nok var den mest aktive. Han holdt i stor grad til i Kristiania, så det var trolig Bredesen som var mest tilstede i Heimtjønnsjøa framover, attåt sitt virke som ingeniør på Røstvangen. Stiger Ole Olsen var den som leda arbeidet i Heimtjønnsjøa.

Koren gir i brev til Bredesen i september 1918 sine beregninger av både investeringer til å bygge ut til drift, og av driftsutgifter. Han mener da at tilredning av gruva, diverse bygninger, taubane, oppredningsanlegg (kisvaskeri), sidespor og siloer ved Dovrebana til sammen vil komme på 2,3 millioner kroner, som med renter gjennom 3 års utbyggingstid før en kom i full drift, ville komme opp i 2,5 millioner. Han regner vidare med en årsproduksjon på 80.000 tonn råmalm, som skal gi 60.000 tonn kis for salg. Driftsutgiftene beregner han til 871.000 kroner i året, hvilket vil kreve 14,50 kroner per tonn kis levert på jernbana. Det framgår ikke av brevet hva han mener kisen fra Heimtjønnsjøgruva kan gi i salgsinntekt. I november skriver Bredesen tilbake med blant anna ei detaljert oversikt over nødvendig mannskap til drifta. Den viser et behov på om lag 85 mann til sammen. I brevet ser det også ut som at Koren, Bredesen og Didrichsen på det tidspunktet hadde danna et interessentskap.

Med utmålsforretninga i juni 1919 var

det klart for Koren og Bredesen å sette i gang undersøkelsesarbeidet på forekomsten. Det var tydeligvis før nevnte Ole Olsen som var arbeidsleder i Heimtjønns-høa. Han tituleres gjerne som stiger. Han skrev i et brev 9. juli 1919 om ytterligere et par nye funn like ved de to kisgangene de allerede hadde påvist. Han forteller at han har kun tre mann med seg akkurat da. Det vart nå gjort omfattende røskingsarbeid i området, for å påvise og kartlegge kisen.

Røskgrøft i Heimtjønns-høa. Her var det gravd ned på fast fjell i forbindelse med malmleting eller kartlegging av kisforekomsten.

Foto: Arild Alander, 2008.

Seinere på sommeren, den 18. august, var geologiprofessor Jakob Schetelig på befaring i Heimtjønns-høa. Han skrev en liten rapport i slutten av måneden, som gir et optimistisk bilde av mulighetene. Han forteller om et malmareal på minst 6000 kvadratmeter, og mener at «... man her utvilsomt står overfor en av vort lands betydeligste kisforekomster». Kisen var «... av en fortreffelig kvalitet», og prøvene fra forskjellige steder i feltet viste at den holdt i overkant av 50 prosent svovel. Den var også nesten fri for fremmede mineraler og kobber. Schetelig viser også til et kart, der det i

tillegg til ei 9 kilometer lang taubane fra gruva til Dovrebana, var inntegna et mulig 13 kilometer langt sidespor fra Grønbakken, via Gåvålia, Kvitdalsvatna, Hjerkinnssetra og til gruva.

På høsten har så Koren fått mer analyseresultater av malm fra området. Han skriver optimistisk til Bredesen: «glæd dig som et barn», og gir de oppløftende nyhetene. Han opplyser at han har bestilt brakke fra Strømmen trevarefabrikk. Hva som til da var bygd av hus der inne er usikkert, men det begrenser seg nok til et lite krypinn for de få karene som var i arbeid med røskgrøfter denne tida. Koren forteller videre at han har innhenta tilbud på komplett kompressoranlegg og seks bormaskiner som de må få frakta opp «... saa vi kan faa stollen slaat ind til sommeren og faa drevet en del ortsdrifter». Han ber Bredesen om å få sendt opp materialer til kompressorhus og smie med en gang.

På sjølveste første juledag i 1919 skriver Koren igjen til Bredesen i strålende glede: «... for os to har det vel nok vært et godt aar et av de som vel neppe kommer igjen og vor store oplevelse paa Hemkjønho i midten av Juni er vel et av de beste øieblikke vi oplever i vort arbeidsliv i alfald.» Forventningene er altså på topp: «Ja, da er det malmen i Hemkjønho skal gjøre det. Faar vi bare paavist tilstrækkelig av den er nok alt all right.» Koren avslutter brevet med den gamle bergmannshelsinga «glück auf!».

I april 1920 skriver Koren til Bredesen at han antar at de får konsesjon. På denne tida var altså Koren i gang med prosessen for å skaffe konsesjon for drift av gruva i Heimtjønns-høa.

Hva som eventuelt foregikk i området vinteren 1919-20 er ikke helt klart. Stoll-drivinga vart visstnok ikke påbegynt før i

1920. Oppe ved stollinngangen vart det bygd smie, maskinhus (kompressorhus) og et lagerhus. Disse er inntegna på Botolf Bredesens kart over området, datert 5. oktober 1920. Det samme er to brakker litt nedafor med ei bod og en do utafør disse att, og en formannsbolig litt mot nordøst. Så alle disse husa kom opp seinest sommeren 1920, men noen av dem kanskje året før.

Det framgår av bevart korrespondanse at Orkla Grube-Aktiebolag var interessert i forekomsten i Heimtjønnsjøa. Det var nok folk fra Orkla der sommeren 1920, for det fins en liten rapport datert på Løkken Verk i juli 1920, uten underskrift. Her beskrives det tre parallelle kisganger, hvorav den midterste på om lag 1200 meters lengde var påbegynt kartlagt på grunnlag av røsking og diamantboring. Det fortelles

at en stoll var påbegynt og nå inndrevet 72 meter. Den var planlagt inndrevet om lag 180 meter, og direktør Koren regnet med å være inne med stollen til jul.

Om kisens kvalitet er ikke denne rapporten særlig optimistisk: «Omend det synes som om der maa være store kismængder, synes kvaliteten ikke at være tilfredsstillende.» Deres analyser ga et svovelinnhold på fra vel 32 til knapt 43 prosent, og de forventa ikke at kisingangen som helhet ville holde mer en høyst 40-42 prosent. Direktør Koren lovt å sende kjerneprøver. For øvrig beskrives også fjellet i stollen som meget vannsykt: «Vandet stod som en sprut ut av borhullene».

Stoll- og ortsdrifta fortsatte utover i 1920, 1921 og litt ut i 1922. Stollen var tilslutt drevet inn 220 meter. I tillegg var det drevet feltorter på 120 meter langs, og

Stollinnslaget i Heimtjønnsjøa raste att mellom 1938 og 1941. Stollåpninga avtegnar seg ganske tydelig i rasmassene, og stollen står nok i dag full av vatn i og med at vatnet pipler fram også øverst i løsmassene her. Foto: Arild Alander / Musea i Nord-Østerdalen, 2017 (126209).

tverrslag inn i, malmen. Diamantboring vart påbegynt i 1919, da fem hull på til sammen 315 meter vart boret. I 1920 vart det med to bormaskiner boret 24 diamantborhull på til sammen 1706 meter. Det var en Carl J. Strøm fra Knifstad i Sverige som utførte i hvert fall det meste av diamantboringa.

Det var altså bare i 1920, 1921 og 1922 at det foregikk egentlig gruvedrift, da som undersøkelsesdrift og det som kalles oppfaring for mulig framtidig drift i Heimtjønnsgruva. Det er da også i Det Statistiske Centralbyrå (i dag Statistisk Sentralbyrå) sine årlige publikasjoner «Norges Bergverksdrift» bare for de to åra 1921 og 1922 at Heimtjønnsgruve er nevnt. Undersøkelsene i 1921 var drevet med 12 mann vesentlig i årets siste halvdel, står det, og med virksomhet i 121 dager. Da var det drevet 110 meter ort og brutt ut 440 kubikkmeter fast fjell. Forbruket av sprengstoff var på 1220 kilogram.

Året etterpå var det arbeid på denne svovelkisforekomsten i årets fem første måneder med 10 mann. Det var drevet 100 meter ort, brutt ut 400 kubikkmeter fast fjell og forbrukt om lag 1000 kilogram sprengstoff. Det oppgis utfordra fra gruva 1400 tonn.

Ifølge tidsskriftet Bergverksnytt var det imidlertid sommeren 1920 drevet undersøkelsesarbeid i området Heimtjønnsøa-Elgsjøen med til sammen 30 mann. Der fortelles for øvrig også at forekomstene skal være så rike at de «... vil stille Røros og Fuldals gruber helt i skyggen og hittil er det kun ved Løkkens verk der er fundet kis av saa fin kvalitet», og viser til bladet Tidens Tegn. Også året etter skriver Bergverksnytt at forekomstene i området har «... vist sig overmaate lovende». Men konjunktorene er da blitt dårligere for bergveksnæringa,

og bladet har hjertesukket: «Engang maa vel atter bedre tider oprinde for den norske bergverksdrift».

Steinar Foslie har i si bok Norges Svovelkisforekomster, utgitt i 1926, et par sider om «Hemtjønshø forekomst». Han karakteriserer malmen som rik svovelkis med i middel omtrent 46 prosent svovel og nesten ikke kobber og sink. Forekomsten består av flere malmlinser innafor et område på 1800 meters lengde og 300 meter bredde. Den største mektigheten som vart påtruffet med diamantboringa var 10 meter, ellers noen steder mektighet på 4 meter. Foslie beregner malmmengdene etter ei tredelt klassifisering: påvist malm anslås til 700.000 tonn, sannsynlig malm til 1,6 millioner tonn, og mulig malm setter han til «Meget betydelig».

Dårligere utsikter

Etter verdenskrigens slutt i 1918 begynte prisene å falle, ikke minst på bergverknæringas produkter. Men den virkelige økonomiske nedgangstida slo til for fullt i 1920. Da stoppa gruvedrifta opp mange steder, ikke minst ved de mange små gruvene som kanskje bare var i en undersøkelsesfase eller begynnende prøvedrift. Kanskje var det dette Botolf Bredesen så, da han omkring årsskiftet 1920-21 vurderte å selge sin andel i Heimtjønnsøa. Vi vet også at hans arbeidsgiver AS Røstvangen gruver gikk konkurs i mars 1921. Av korrespondanse framgår det også at han var en del sjuk på denne tida, og han døde 20. juli 1921.

Bredesens enke, Magnhild, kom etter mannens bortgang i en vanskelig situasjon. Hun har nok vært opptatt av å få høre hvordan utsiktene i Heimtjønnsøa var. Ole Olsen skriver i brev til henne i slutten av november 1921 at det har vært prøvedrift sia 1. september med 14 mann, og at tan-

ken er å fortsette utover vinteren. Men han forteller at en ikke er kommet så langt at han kan si noe om gruvas framtid. Så har hun tydeligvis spurt mer, for i april året etter skriver Olsen til henne at tanken er å fortsette prøvedrifta til midt i mai. Han mener kisen er «nogenlunde tilfredsstillende». Han forteller også at «... vi har havt en haard vinter heroppe med usedvanli meget sne».

Så har Magnhild Bredesen skrevet til Koren i juni 1922 med direkte spørsmål om hvordan det ligger an. Koren svarer, denne gangen fra Røstvangen, at «... jeg foreløpig ikke ser nogen større utsigt til at faa feltet omgjort i penge». Koren påpeker det avisene har skrevet om, at praktisk talt alle kisgruver har innstilt sin produksjon på grunn av markedsforholdene. Han konkluderer med at det er umulig å finne noen kjøper eller noen som vil leie gruva og starte drift der.

På dette tidspunktet var det også blitt helt stille på gruvefeltet i Heimtjønnsjø. Interessentene bak undersøkelsene av Heimtjønnsjøgruva hadde også lånt en del penger. I juli 1922 undertegna de tre interessentene en panteobligasjon på 300.000 kroner mot pant i rettighetene deres i Heimtjønnsjø, samt bygninger, maskiner og så videre. Hvor mye penger som var lagt ned til sammen synes umulig å si noe særlig sikkert om. Men av korrespondansen mellom Bredesen og Koren framgår at det ved utgangen av 1920 var investert over 750.000 kroner i Heimtjønnsjøgruva. Og mye stoll- og ortdriving kom jo etter dette, i 1921 og fram til mai 1922. I rapporten fra Orkla Grube-Aktiebolag fra juli 1920 framgår det at en da regna med at det til fullføring av de planlagte arbeidene ville det gå med 310.000 kroner. Sjøl om noe av denne summen inngår i de 750.000 som var investert

ved utgangen av året, så vart det nok trolig lagt ned nær opp i en million kroner i Heimtjønnsjø disse åra. Tidsskriftet Bergverksnytt meddelte også i nr. 22 i 1920 at det til da var investert om lag 600.000 kroner til skjærping og andre undersøkelser i området.

Men i mai 1922 stoppa altså virksomheten der, prisene var falt og utsiktene i bergverksnæringa var svarte. Forhåpningene som eierne hadde hatt var knust, og de satt med en da nærmest verdiløs eiendom.

Folldøler som arbeidde i Heimtjønnsjø

Det var flere folldøler som arbeidde i Heimtjønnsjø ei tid. Per T. Borkhus kunne å bruke nivilleringskikkert, noe han hadde drevet med i The Foldal Copper & Sulpher Co. Ltd., så han var med på stikking i 1918. Læreren og forfatteren Ola Sætrum var der samtidig, og han begynte 1. juli 1918. Brødrene Gunvald og Lars Dalløkken var også der. Lars var smed. Ellers er det flere som var der, uten at en vet sikkert hva de hadde for slags arbeid. Nevnt er Ole Høgslåen, Kristian, Magnus og Oskar Nystuen, Hans Dalen, Johannes Moastuen og Trond Brend-

Tallerkener fra kokkelaget ved Heimtjønnsjøgruva, i privat eie. Privat foto.

ryen. Likeså Jørgen Furuhovde, som har fortalt at han hadde 20 kroner dagen i for-tjeneste. Otto Simenstad arbeidde også i Heimtjønnsjøa. Der traff han kona si, Anna Tronsbu fra Auma, som var kokke i et kokkelag ved gruva.

Herman Dalen hadde arbeidd ved Dovrebaneanlegget, og da dette var ferdig i 1921, fikk han arbeid i Heimtjønnsjøa, noe som visstnok gjaldt flere. Herman Dalen var blant anna med en svenske på muring, og lærte steinmuring av ham. Dette var trolig han som vart kalt Storsvenskin, og som Dalen omtalte som en grei kar.

Thorvald Trondsgård kjørte varer og proviant til gruva, og det samme gjorde Ingebrigt Furuhovde. Even Dalløkken kjørte og arbeidde på veien til gruva. Han og Einar Furuhovde kjørte en gang et lass med kjerneprøver fra diamantboringa fram fra gruva. Men så skjedde uhellet at lasset bikka eller bikkvogna tippa opp, så kjerneprøvene vart spreidd utover og kom i uorden. Karene la prøvene oppi kassene att og kjørte det hele fram. Men med dette mista sjølsagt borprøvene all sin informasjon om hvor de var fra i de forskjellige borhøla, så kjerneprøvene vart verdiløse. Dette kan kanskje synes bekrefta av ei bemerkning i Carstens rapport fra 1941, der han skriver at ingen borkjerner fra Heimtjønnsjøa var analysert.

Ellers nevnes også et par svensker: Petter Svensk, eller Storsvenskin, og en som vart kalt for Farsan. Petter Svensk falt en gang i ystgryta på ene Flåmsetra da det var fest der som endte med slagsmål.

Etter at drifta var stoppa, rev Olav Rundtom og Ola Åkre skinnegangen i stollen.

Alt dette er spredt muntlig informasjon. Det fins så langt en vet ingenting av bedriftsarkivalia etter virksomheta, som

kan fortelle noe om hvem som arbeidde ved Heimtjønnsjøgruva.

Og så må budeiene på Flåmsetrene nevnes. På den ene var Ragnhild Ståland. Hun bakte brød til kokkelaget til gruvearbeiderne, og bar det sjøl opp til gruva. På nabosetra var Ingebjørg Eide budeie. Hun kjørte mjølk med hest og ei enkel, lita kjerre til kokkelaget i Heimtjønnsjøa to ganger i uka. Veien de to budeiene brukte, gikk visstnok fra Flåman rett bort i Heimtjønnsjøa, og så sydover høa bort til den lille «gruvebyen».

Husa ved Heimtjønnsjøgruva

Det fins som nevnt et kart fra gruveområdet, tegna av ingeniør Botolf Bredesen og datert 5. oktober 1920. I tillegg er det fortsatt tydelige spor etter flere hus. De fleste av husa vart trolig bygd i 1920. Etter at virksomheta stoppa, vart husa etter hvert solgt, tatt ned og frakta bort.

Kartet fra høsten 1920 viser stollen og tippet frammafor. Oppe ved stollinnslaget var det tre hus. På sørsida (t.v. sett nedafor) var det ei smie på omkring 4 x 6 meter, og på andre sia et maskinhus på 7 meters lengde og trolig knapt 6 meters bredde. Like bortafor dette stod et lagerhus på omkring 8 x 4,2 meter. Dette var driftsbygningene på den tida.

I tillegg var det noen få hus for arbeidsfolket. Kartet viser to brakker nedafor tippet (mot sørøst), og nedafor disse att ei bod og en do. På kartet er brakkene tegna like store, mens murene viser at den sørligste brakka var relativt lang og smal, omkring 8 meter lang og omkring 4 meter brei. Den andre brakka var nær kvadratisk, omkring 5 x 6 meter. Så er det inntegna et hus litt øst for brakkene, med påskrift «formandsbolig». Muren her antyder et hus på om lag 10,5 meters lengde og knapt 4,5

Sporene etter maskinhuset (kompressorhuset) like ved stollåpninga, med støpfundamenter for maskinene. Foto: Arild Alander / Musea i Nord-Østerdalen, 2017 (126178).

meters bredde. Det ser ut til å ha vært et tilbygg på oversida mot nord. Nedafor denne bygninga er det på kartet tegna inn en firkant der det står «telt», og dette kan kanskje forstås som et midlertidig husvære brukt på sommeren. Like nordafor stigerboligen er det en mur på omkring 3,2 x 5,1 meter, som ikke står på kartet.

På et kart fra 1926 i NGUs bergarkiv er de samme husa påtegna som på Bredesens kart fra 1920. I tillegg er det på dette kartet et dynamittlager knapt 500 meter noenlunde bent i sør for stollåpninga. Dessuten fins det spor etter minst ett hus høyere oppe i høa, ovafor stollen. Det skal også, ifølge muntlig informasjon, ha vært et hus ved Heimtjønnsgruva som vart kalt spi-sebrakka.

Stiger Ole Olsen leda altså arbeidet i Heimtjønnsgruva. Først leide han nok husvære på ei av setrene på Flåman, for et brev fra Olsen til Bredesen om nye funn i Heimtjønnsgruva er skrevet fra «Flomseteren» i juli 1919. Høsten 1920 var altså boligen hans ved gruva på plass, og seinere skriver han fra «Heimkjønho». Så stigerboligen var nok bygd i 1919-20.

Etter at virksomheta i Heimtjønnsgruva stoppa, vart forskjellig utstyr og materialer som kunne selges frakta fram. Også husa vart, i hvert fall de fleste, solgt og frakta bort. Men trolig stod begge de to brakkene att, og vart brukt att i forbindelse med malmletinga i 1952.

Otto Hjerkinns kjøpte to hus fra Heimtjønnsgruva og frakta fram til Hjerkinnskvitdalen da han bygde opp bureisingsbruket frammafor den gamle Hjerkinnssetra. Stuebygninga, som var ferdig oppsatt omkring 1935, bestod i hovedsak av formannsboligen fra Heimtjønnsgruva. Denne var bygd i lafteplank. Ut fra målene på murene i Heimtjønnsgruva, kan en anta som sikkert at huset som stod like ved stigerboligen er det andre huset, og at det vart skjøta på i lengderetninga på stuebygninga på bruket, som er hele 15 meter langt. Husa vart tatt ned og materialene kjørt fram først i 1930-åra på vinterføre forbi Kvittjønne og fram til Hjerkinnskvitdalen.

Det fortelles også om hus fra Heimtjønnsgruva som i 1930-åra, trolig i 1934, vart frakta til Flåman og Furuhovdssetra. På Flåman vart et hus satt opp like ved grinda på Eidehaugen si sæter, og ut fra målene på dette, kan det sjå ut til at det er lagerhuset fra oppe ved stollen. Huset på Furuhovdssetra bestod av et smalt, lite kjøkken og et større rom, samt en liten gang. I kjøkkenveggen var det opprinnelig ei luke – trolig ei serveringsluke. Dermed

er det nærliggende å anta at dette er det huset som er omtalt som spisebrakke.

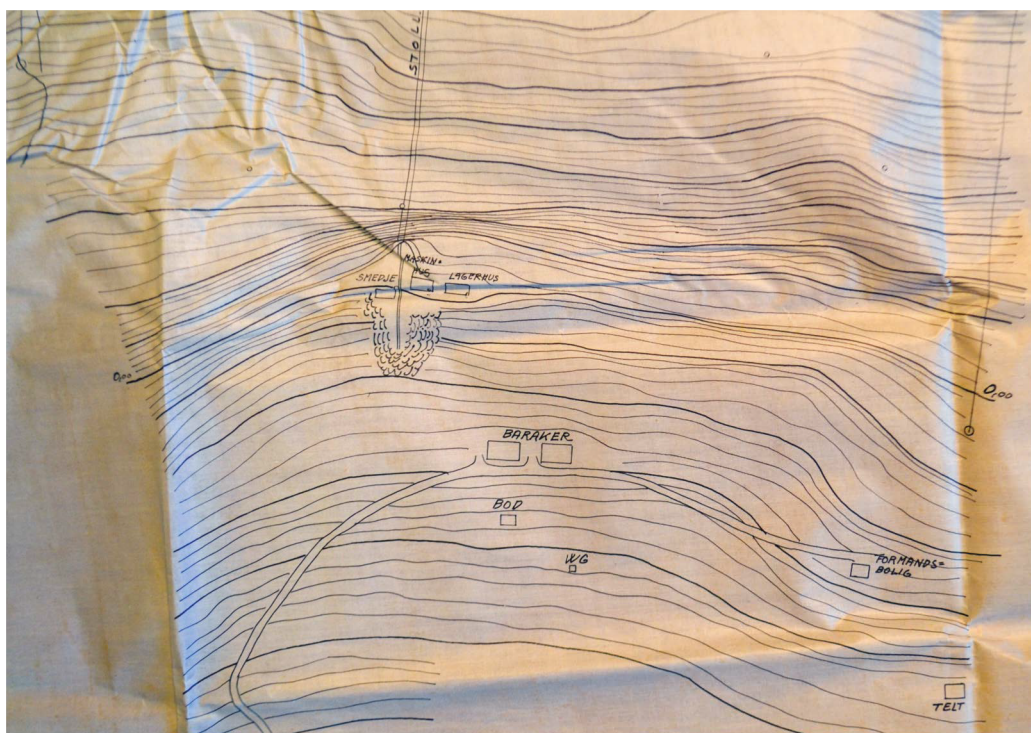
Det ser ut til at de to brakkene på kartet fra 1920 vart stående att, og fikk en kortvarig bruk att i forbindelse med malmletinga våren og sommeren 1952. Disse to solgte så Holger Fangel, som stod bak malmletinga, til Einar Eide i 1957. Av korrespondanse mellom de to ses at begge brakkene var blitt brutt opp og alt løst inventar var stjålet. De vart frakta ned til Flåman, trolig i 1958. Den lange og smale brakka vart satt opp att på Flåman, men vart revet omkring 1990. Den andre, nesten kvadratiske, brakka kom til Døllia, der den fortsatt står på sætra til Søre Oppistugu. Begge disse var sammensatt av ferdige elementer, og omtales som «lembbrakkar». Som før nevnt var disse tydeligvis kjøpt fra Strømmen trevarefabrikk

høsten 1919. Da de vart tatt ned, var veggene kledd med huntonitt på innersida.

Veier og adkomst

Virksomheta i Heimtjønnsnshøa kom i gang i et fra før veiløst område. Dermed måtte det ordnes vei – kjerrevei den tida – til gruveområdet. Det fins muntlig informasjon om i hvert fall en folldøl som var med på veibygging der. Kartet fra høsten 1920 viser veien det siste stykket opp mot stollen og bygningene som stod i gruveområdet. I Schetelig's rapport fra 1919 nevnes at det er god kjerrevei fra Dalholen til Flåmsætra om lag 2 kilometer øst for kisleflet, men det står ingenting om vei helt fram til gruva.

Det er til dels vanskelig å rekke opp sammenhengende veier til gruveområdet i dag. Men det vart nok etablert en kjerrevei

Utsnitt av kart tegna av ingeniør Botolf Bredesen, datert 5. oktober 1920. Ekvidistansen er 1 meter. Nordretninga er oppover og mot høgre (nær 45 grader).

fra den nevnte seterveien til Flåman og inn dit. Mye av transporten av materialer og utstyr vart trolig gjort på vinterføre. Noen særlig opparbeidelse av vei vart nok ikke gjort, utover å rydde ut av traseen de største steinene og fylle de verste hullene, samt mure noen stikkrenner over bekker. Derfor snakker en egentlig ikke om noen vei, men snarere bare kjørespor etter hest og kjerre. Et traktorspor fra sæterveien nord for Råtåsjøen og inn til Kvittjønnan går trolig etter den gamle kjerretraseen, og har dermed ødelagt gamle spor etter kjøring med hest og kjerre.

*Stikkrenne i vei oppe i gruveområdet.
Foto: Arild Alander / Musea i Nord-Østerdalen,
2017 (126184).*

Fra nordenden av Kvittjønnan og opp til gruveområdet har veitraseen vært synlig før, men er i dag til dels vanskelig å på-

visе. Det fins ei murt stikkrenne der kjerreveien krysser ei grasmyr like nord for Kvittjønnan. Det kjennes også ut til at det er lagt ut store flate steiner i myra for å øke bæreevna til veien. Nå er sjølsagt alt sunket ned og overgrodd av myrgras. Også lenger opp mot gruva fins stikkrenner, og det går an å påvise graving i skråninger noen få steder for å gjøre traseen mer kjørbær med kjerre.

Kartet fra 1926 viser en vei fra helt oppe ved stollinnslaget som går i en sving nordover og rundt området med formannsboligen og brakkene, og så går sør- over. Ved denne står det påskrevet «Vei fra Kvitdalen». Denne veien er det nærmest umulig å finne noen sikre spor etter. En kan nesten spørre seg om veien bare er planlagt og tegna inn på kartet, men ikke gjort noe arbeid med. Men at det kan være kjørt med hest og kjerre også fra Hjerkinna via Hjerkinnskvitdalen til gruveområdet i Heimtjønnsjøen, er absolutt mulig. Det meste av utstyr og materialer kom nok til Hjerkinna stasjon, noe også bevart korrespondanse viser, men det meste av transporten vart sikkert gjort på vinterføre – og det er grei trase fra Hjerkinna til gruveområdet i Heimtjønnsjøen for vinterkjøring.

Videre eierskap

Da arbeidet ved Heimtjønnsjøgruva vart stoppa i mai 1922 var det altså Røstvangendirektør Vilhelm Koren sammen med Botolf Bredesens enke Magnhild, samt konsul Johan Didriksen som var eiere. Orkla Grube-Aktiebolag hadde som nevnt gjort undersøkelser sommeren 1920, og det framgår av bevart korrespondanse at Nils Erik Lenander i Orkla i brev 7. februar 1921 til Bredesen hadde signalisert at Orkla var interessert i å kjøpe rettighetene. Men dette vart det nok ingenting av.

Mot slutten av 1920-åra ser det ut til at Den norske Creditbank, som satt med den før nevnte panteobligasjonen i rettighetene i Heimtjønnsjøa, pressa på for ei ordning. De tre eierne ga banken fullmakt til å utstede skjøte på forekomsten, noe som vart ordna ved utgangen av 1929. Eierne var da Koren, Brede-sens enke Magnhild, samt konsul Didrichsens bo. Den nye eieren var Interessentskapet Heimtjønnsjø Kisgruber.

Dette selskapet vart representert av banken, så kanskje var den medeier. I hvert fall var det banken som sørga for å holde eierrettighetene i hevd med fristbevillinger på vegne av selskapet utover 1930- og 40-åra.

Så er det disponert Kaare Bagøien i Trondheim som i 1950 tilbød Staten å overta rettighetene i Heimtjønnsjøa. Men Bransjerådet for bergverkene vedtok ikke å anbefale at Staten skulle erverve forekomsten.

To år seinere, i 1952, solgte så Bagøien rettighetene, til sammen 27 mutinger, til Heimtjønnsjø Svoelkisinteressentskap. Bak dette stod flere cellulosefabrikker i Drammensvassdraget: AS Gulsbogen Cellulosefabrik, AS Katfos Fabriker, AS Krogstad Cellulosefabrik, Mjøndalen Cellulose AS og Vestfoss Cellulosefabrik. Prisen på det hele var nå på bare 100.000 kroner, samt royalty av eventuell framtidig produksjon. Avtala er datert 14. mars 1952.

Forekomsten i Heimtjønnsjøa er nå for lengst falt i det fri.

Nye undersøkelser og rapporter

Det vart bedre tider utover i 1930-åra, noe som også bergverksnæringa merka. Det var vel på den bakgrunnen at det vart fatta ny interesse også for Heimtjønnsjøforekomsten. I hvert foretok statsgeolog Steinar Foslie, på oppdrag av Den norske Creditbank,

befaring og undersøkelse der i september 1937. Banken representerte på den tida eieren av forekomsten, Interessentskapet Heimtjønnsjø Kisgruber.

I rapporten forteller Foslie at tømringa ved stollinnslaget, gjennom morenen, nesten var brutt sammen, så stollen trolig om ikke lenge ville bli helt stengt. Sjøelve stollen var imidlertid sikker, men det var sterkt oppsprukket fjell, så vatnet dryppet og avsatte jernoker i tjukke lag.

Rapporten, som er datert 12. november 1937, har en rimelig optimistisk konklusjon: «Efter de foreliggende data og undersøkelser har dette felt et for norske forhold så betydelig malmareal og såpass store utsikter til en fortsettelse mot dypet, at jeg betrakter det som et verdifullt aktivum, som fortjener en videreopfaring». Foslie anbefaler banken å prøve å finne et firma i bransjen som har teknisk personell og utstyr til å kunne gjøre dette.

Så besøkte C. W. Carstens Heimtjønnsjøgruva først på krigen. Hans rapport, datert 19. april 1941, synes å hente mye informasjon fra Foslies rapport fra fire år tidligere. Carstens setter påvist malm til kun 330.000 tonn, men samtidig med et betydelig kvantum «sannsynlig malm» og «mulig malm». Han påpeker at ingen borkjerne er blitt analysert, og viser til Foslies analyse av utslatte prøver i stollen som viste bare 35-40 prosent svovel. Det låge svovelinnholdet gjør at malmen ikke kan selges som stykkis, men må anrikes. Flotasjonsforsøk hos firmaet Ferd. P. Egeberg, trolig foretatt i 1937, hadde vist gode resultater.

Carstens mener at forekomsten ikke er tilstrekkelig oppfart, og at det må diamantbores mer på dypet. Han går inn på transportavstander, terrenget og høyden over havet, og gjør noen enkle beregninger av kostnader. Konklusjonen hans blir da:

«Med de nuværende priser på svovelkiskonsentrat ligger derfor drift av Heimtjønne kiskeforekomst – efter min opfatning – neppe særlig gunstig an.»

Carstens skriver ingenting om adkomsten til stollen eller om han var inn der. Men Einar Landmark nevner i sine anleggs- og driftsplaner fra 1941, at under hans besøk i Heimtjønne i juli var stollåpninga rast att så gruva var utilgjengelig.

På oppdrag fra Fangel & Co. AS utførte firmaet Geofysisk Malmleting våren og forsommeren 1952 elektromagnetiske målinger over forekomsten og området rundt. Dette var akkurat da de fem cellulosefabrikkene i Drammensvassdraget hadde danna Heimtjønne Svovelkiskonsentrat og overtatt gruverettighetene. De fikk nok da Holger Fangel til å forestå undersøkelser av forekomsten i Heimtjønne. Fangel hadde for øvrig i 1930-åra vært «commercial manager» i The Foldal Copper & Sulphur Co. Ltd., og sia starta han eget firma med tjenester ovenfor gruveindustrien, og han eide sjøl flere gruver.

Så vart det gjort geofysiske flymålinger i området i 1965 i regi av Norges Geologiske Undersøkelser. Dessuten har Folldal Verk både i 1966 og 1984-85 gjort bakke-målinger i Heimtjønnefeltet. Men forekomsten har aldri blitt vurdert dithen at det har blitt satt i gang noen produksjonsdrift der.

Utbyggingsplanene fra 1941

Under andre verdenskrig vart det fornya interesse for malmforekomster. Krigen førte til stort behov for metaller og svovel, og i Norge var okkupasjonsmakta interessert i å få økt produksjonen i bergverksindustrien. En ser at flere gruver, som ofte ikke hadde vært vist interesse sia høgkonjunkturen omkring 1915-20, vart under-

søkt på nytt, og rapporter vart skrevet med vurderinger av forekomstene.

Også for «Heimtjønne Gruber» vart det utarbeidd rimelig fyldige anleggs- og driftsplaner, med kalkyler for både anlegg og drift. Dette var Einar Landmark og Ferdinand P. Egeberg som gjorde dette. Planene er underskrevet av Landmark, mens tegningene er signert av begge. Planene er datert 11. august 1941. Egeberg var den sentrale eieren av Folldal Verk og drev samtidig eget firma med tjenester overfor bergverksindustrien. Landmark hadde vært overingeniør ved Folldal Verk, og var fra 1941 selskapets direktør.

Innledningsvis står det at anleggs- og driftsplanene bygger på det geologiske tallmaterialet i statsgeolog Foslies rapport fra 1937. I tillegg vises både til Schetelig's rapport fra 1919 og Carstens' fra 1941. Det totale malmforrådet vart beregna til 1,2 millioner tonn og drifta lagt opp til et uttak på 100.000 tonn i året. Det ville altså bli tolv års drift hvis en ikke underveis fant mer malm.

Avbygginga av gruva skulle gjøres i fem etasjer med 40 meter vertikal nivåforskjell. En hadde malm for nærmere 5 års drift over nivå 1, altså stollen. Så vart det planlagt ei skråsjakt inne i fjellet nedover fra dette nivået. Denne sjakta skulle også føres vidare opp i dagen som hovedventilasjonskanal. Utkjøringa av malmen skulle foregå gjennom stollen, med vogner trukket av hester, etter hvert med oljedrevet lokomotiv.

Malmen hadde så låg svovelgehalt at den måtte anrikes. En regna med at 100.000 tonn malm skulle gi 67.000 tonn for salg. Jerninnholdet var slik at avbrannen skulle bli en ypperlig jernmalm som ville gi en god pris. Grovkninga av malmen skulle skje etter uttransporten ved gruva. Grov-

tyggen var tenkt plassert nedafor stollunningen, og med silo nedafor der att. Så skulle det bygges ei 12,5 kilometer lang taubane fra denne til et anlegg ved Svånå vokterbolig aller øverst i Drivdalen. Her skulle den videre knusinga og malinga av malmen foregå, og her skulle det bygges flotasjonsanlegg, tørkeanlegg, samt siloer. Her ville det også måtte bygges verksted, lager og kontorer. Taubana, som måtte gå i snorrett linje fra siloen nedafor gruva til siloen i anlegget ved Svånå, ville få et høgste punkt på hele 1500 meter over havet.

Vatnet som trengtes til flotasjonen skulle tas fra Driva. Slamavgangen skulle pumpes til et myrområde i nærheten. Eksportgodset skulle sendes videre med

jernbane, og et sidespor måtte anlegges fra Dovrebana, som her hadde en ganske lang horisontal.

Planene er forholdsvis detaljerte hva angår det utstyr og materiell som måtte anskaffes og hus som trengtes til drifta. Det noteres også at det da ikke fantes maskiner eller hus ved gruva. Hvilke bygninger som skulle settes opp der framgår ikke i detalj. Men ei tegning har i tillegg til grovknuseri og silo, også kompressorhus, borsmie og arbeiderbad oppe ved stollen. I tillegg trengtes sjølsagt brakker til folket som skulle arbeide der.

Planene redegjør detaljert for kraftbehovet. Dette skulle dekkes med ei utbygging av Kaldvella, med dam i denne og

Kartutsnitt med påtegna planlagte veier, telefonledninger og taubane, kraftanlegg og kraftledninger. Fra RA privatarkiv nr. 383.

kraftstasjon ved Driva litt sør for Kongsvoll. Dette skulle gi ei fallhøyde på 160 meter. Det var planlagt ett reguleringsmagasin i Stropsljødalen og ett ved Kaldvellsjøen. Med kraftledninger og transformatorstasjoner og det hele ville kraftanlegget koste om lag 1 million kroner.

I planene lå også bygging av 7,5 kilometer vei fra Hjerkinnsætra som adkomst til gruveområdet, samt telefonlinjer og nødvendige hus. De totale anleggsomkostningene vart beregna til omlag 4 millioner kroner. Belegget til drifta vart anslått til 110 mann til sammen.

Konklusjonen til slutt i drifts- og anleggsplanene er at det er muligheter for lønnsom drift ved Heimtjønnsøgruva med det skisserte driftsomfanget, og med priser som tilsvarte maksimalprisene på svovel og avbrann til da i 1941.

Men disse planene vart altså ikke realisert. Og til tross for undersøkelser også flere ganger etter krigen, så har aldri konklusjonen blitt at denne forekomsten er lønnsom å sette i drift. Så den hundre år gamle drømmen om gruedrift i Heimtjønnsøa er fortsatt urealisert.

Ikke Folldal Verk

Det er nok mange som har trodd at det var Folldalsverket som drev virksomhet også i Heimtjønnsøa. Men som en ser av kilde-materialet – og det som er skrevet her – så hadde altså Folldal Verk aldri noe med Heimtjønnsøgruva å gjøre. Det nærmeste en kommer i så måte, er at eierne i 1930-åra tilbød The Foldal Copper & Sulpher Co. Ltd. å overta rettighetene. Men det kom ikke til noen handel.

Epilog

Lovgivninga i Norge har vært slik at en finner av malm med bare små utgifter kunne skaffe seg eiendomsretten til funnet sitt. Dette bidro nok til at mange vart bitt av «skjerpefeber» og drømmen om rikdom. Professor Amund Helland har kommentert dette slik: «Til sine tider, naar der nylig er gjort et større fund, blir der pludselig taget hundreder, ja tusener af anmeldelser, ...». Og han fortsetter: «Erfaring viser, at af de mangfoldige anmeldelser, som aarligeaars tages, er det kun de færreste, som giver anledning til skjærpningsarbeider. Ved dem, hvor man foretager skjærpning, opgives denne i de fleste tilfælde snart, efterat nogle kubikfavne berg er udskudt. Af dem, hvor skjærpningsarbeiderne tager større udstrækning, er det et mindre tal, som har givet anledning til ordnet grubedrift, og ved mange af de gruber, som kommer i drift, er det kun en mindre del, som giver noget endeligt nettoutbytte.»

Mulighetene for «å skyte gullfuglen» var altså liten, og det var svært få som kom ut av dette nesten «gratislotteriet» med gevinst.

Ordliste (korte, enkle forklaringer):

anrik(n)ing: konsentrering av innholdet av økonomiske mineraler i malm/kis
anvisning (malm-): sted hvor det er gjort et malmsfunn

avbrann: gjenværende masse etter røsting av kismalm (svovelkis), oftest stort jerninnhold

avbygging: bryting og borttransport av malm i en forekomst, altså produksjonsdrift
diamantboring: boring med hul/rørforma borkrone for å ta opp kjerneprøver av berggrunnen

ertsanmeldelse: varsel til lensmannen om funn av erts-/malmsforekomst (malmanvisning)

feltort: vanligvis horisontal gruvegang som følger malmens retning, for å kartlegge og for å ta ut malmen

fristbevilling: utsettelse av fristen til å starte drift, uten denne falt forekomsten i det fri

kis: malm med innhold av svovel, også jern, og ofte kobber

malm (erts): bergart med innhold av mineraler som gjør den økonomisk interessant

malmleting: systematisk leting etter og undersøkelse av malmforekomster

muting: begjæring om (og sikring av) rett til undersøkelse av malmforekomst, og videre førsterett til utmål og til å utnytte forekomsten

oppfaring: driving av nødvendige gruveganger for å kartlegge forekomst og klargjøre for (produksjons-)drift

oppredning: behandling av brutt malm/bergmasse for utskilling av økonomisk nyttbare mineraler (knusing/maling, sjeiding, jigging, vasking, flotasjon)

ort: generell betegnelse på gruvegang, vanligvis horisontal, ikke ut i dagen

røsking: graving av grøft for å blottlegge berggrunn (malmleting)

skjerp: sted hvor det er gravd eller sprengt for å finne malm

skjerping: leting etter malm, avdekking av malmforekomst, også om tidlig forsøksdrift

stoll: tilnærma horisontal gruvegang, med åpning i dagen

tverrslag: horisontal ort på tvers av malmens retning (og på tvers av feltort) for uttak av malmen, del av oppfaringarbeidet

utmål: område hvor en mutingshaver har enerett til å utnytte en forekomst

Kilder

- Arkiver: Botolf Bredesen (Statsarkivet i Trondheim, privatarkiv nr. 258); AS Sydvaranger (Riksarkivet, privatarkiv nr. 383); The Foldal Copper & Sulpher Co. Ltd. (oppbev. Stiftelsen Follidal Gruver); Bergarkivet (Norges Geologiske Undersøkelse)
- Norges Geologiske Undersøkelse: Malmdatabasen (inneh. også litt historisk informasjon om de fleste større og mindre forekomstene)
- Statistisk sentralbyrå: statistikkserien Norges Bergverksdrift
- Muntlig informasjon (Ingvald Dalen, Arne Eide, Egil Eide, Ola I. Furuhovde, Kjell Haugland, Olav Sverre og Kjell Magne Hjerkin, Per Eivind Husom, Magnar Nystuen, Reidar Oddløyken)
- Bjørn Ivar Berg (red.): Bergverk i Norge. Kulturminner og historie. 2016
- Kirstine P. Tallerås: Gruvedrift i Heimtjønnsjøen. I: Follaldalsjul. 2009. (Basert på muntlig informasjon)
- Arild Alander: AS Glommendalens Kisgruber og gruvedrift i Vingelen og Dalsbygda. I: Årbok for Nord-Østerdalen. 2010 (Musea i Nord-Østerdalen)
- Ingeborg Donali: Vårstig-gruva – eit kort eventyr. I: Bøgda Vår. 1982 (Oppdal historielag)
- A. E. Tronshaug: Innset. En bygdebok. Bind 2. Gårdsbruk. 1975
- Amund Helland: Bergverksdrift og stembrydning i Norge. 1901
- Aviser/tidsskrifter: Fjeldposten (kopier fra Nasjonalbiblioteket). Bergverksnytt (kopier fra Rune Moseng).

Takk til Ingvald Dalen for en interessant og trivelig tur til gruveområdet i Heimtjønnsjøen i sommer!